

Skyggen fra 44

ODENSE TEATER

Udarbejdet af:

**Else Kathrine Woidemann,
Peter Krogh-Sørensen,
Odense Teater og Rialto Teatret**

Januar 2007

S
K
O
L
E
M
A
T
E
R
I
A
L
E

Manuskript:
Niels Brunse

Iscenesættelse:
Kristine Helga Olsen

Scenografi:
Marianne Hartvig Nielsen

Medvirkende:
Christine Albrechtslund
Preben Harris

Odense Teater
Værkstedet

Forestillingen er en samproduktion mellem Rialto Teatret, Bornholms Egnsteater og Odense Teater

Spilleperiode
11. – 30. januar 2007

Forestillingen varer 1 time og 10 minutter og efterfølges af mulighed for dialog med de to medvirkende skuespillere.

INDHOLD

Indledning	3
Fortidens skygge	4
Stykkets handling kort	4
Ordforklaringer til stykket.....	5
Den utrolige fortælling om officeren og landsforræderen.....	8
Konflikten mellem pligt og tilbøjelighed	9
Gerningsmænd	9
Gode indfaldsvinkler og temaer i forbindelse med SKYGGEN FRA 44	12
Studieforslag	14
Uddrag fra manuskriptet.....	17

Indledning

Samfundsdebatten om den aktuelle og moderne historie deler mennesker – nogle gange nationer og folk – og det kan få vidtrækkende konsekvenser.

Et samfundsperspektiv i sort og hvidt kan i skærpede situationer få mennesker til at tage alt for hurtige og følelsesladede beslutninger. Beslutninger som kan blive fatale for andre og for én selv.

Oplysning, forståelse og åben samtale har altid fremmet menneskets intellekt og vores mulighed for at gennemskue det, der foregår i verden.

Med denne forestilling havner publikum midt i et dilemma om skyld og forsoning. Et dilemma hvor det ikke er nemt at sige, hvad der er sort, og hvad der er hvidt.

Skolematerialet er tænkt som inspiration til vinkler og temaer, man kan tage op i forbindelse med forestillingen.

Dette skolemateriale er produceret af Else Kathrine Woidemann og Peter Krogh-Sørensen fra Arbejdsudvalget v/ Odense Teater samt pressemedarbejder Line Hede Simonsen. Desuden mange tak til Rialto Teatret for hjælp til skolematerialet.

Hvis du har kommentarer til skolematerialet, eller du mangler noget så kontakt gerne presseafdelingen: line@odenseteater.dk eller ring på 63139253.

Vær opmærksom på at der efter hver forestilling er mulighed for dialog med de medvirkende skuespillere om forestillingen og dens tema.

God fornøjelse

Odense Teater

Fortidens skygge

I 2005 var det 60 året for Danmarks befrielse, men hvad siger det os i dag? Danmarks besættelse og Danmarks befrielse - vi kender ordene og får måske billeder på netinden af tyske flyvere ind over Danmark eller euforiske folkemasser, der brænder mørklægningsgardiner af. Men kan vi forestille os, hvordan det har været at være ung under besættelsen? Preben Harris og Niels Brunse fik idéen til at markere 60 året med en forestilling, som kunne vise nogle af de dilemmaer, besættelsestiden bød på.

Preben Harris fortæller:

"Hvad kender unge mennesker til denne periode? Vi ville gerne give en mulighed for at opleve noget af 2. verdenskrig og de dilemmaer, den bød på på scenen. Jeg har tidligere arbejdet meget sammen med Niels Brunse, blandt andet har vi sammen skabt forestillinger som DR. DAMPE samt skabt musicals over GØNGEHØVDINGEN og PELLE EROBREREN. Så derfor var det oplagt, at det blev ham, som skrev manuskriptet."

Niels Brunse har skrevet SKYGGEN FRA 44 baseret på nogle af de historier vi kender fra virkelige beretninger. Forestillingen rammer lige ind i nogle af de grimme sider af vores historie. Ikke alle var jo modstandsfolk under krigen, mange sympatiserede faktisk med Hitler i lang tid, eller som bare undlod at tage stilling.

Stykkets handling kort

Han har i sin ungdom, i frustration og håbløshed, valgt fjendens side. Under Tysklands besættelse af Danmark meldte han sig ind i HIPO-korpset. Han undgår i årene efter

1945 at blive afsløret, undgår rettergang og straf. Tiden går og han skaber sig et andet liv som en stille identitet. Han fortæller ingen om sin sande historie.

Hun, hans datter, er journalist med en strålende karriere. Hun har altid set op til sin far og lyttet til hans gode holdninger. Hun ejer stor retfærdighedssans og arbejder aktivt i menneskerettighedssammenhænge.

En dag banker fortiden på døren. En journalistkollega og tidligere kæreste til datteren har fundet et gammelt dokument frem med oplysninger om HIPO-korpsets medlemmer og om en gruppes likvidering af en modstandsmand. Er hendes far en bestialsk mor-der? Og hvornår er man færdig med at betale sin bod?

Ordforklaringer til stykket

Her finder I en liste over ord, der forekommer i stykket, som måske kræver nærmere forklaring

Frikorps Danmark

Dansk militær enhed som under 2. Verdenskrig deltog i krigen på Østfronten. Korpset blev oprettet på initiativ af [Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti](#) (DNSAP) efter Tysklands angreb på Sovjetunionen i juni 1941. Korpset blev først ledet af C.P. Krysin, senere af C.F. von Schalburg og senest af K.B. Martinsen.

Den danske regering accepterede, at danske officerer meldte sig til Frikorps Danmark. I løbet af 1942 blev frikorpset indsat på Østfronten og led betydelige tab. I foråret 1943 blev frikorpset opløst og mandskabet gik ind i et SS-regiment. Det anslås at ca. 7.000 danskere meldte sig til tysk krigstjeneste. Efter krigen blev ca. 3.300 straffet med fængsel i op til fire år for deres deltagelse.

Hverveplakat for Frikorps Danmark. (1942)

Hipokorpset: Hipo er en forkortelse for tysk Hilfspolizei. Det blev dannet efter politiets arrestation 19. september 1944 og skulle bekæmpe illegal virksomhed. Det skulle også ved visse lejligheder udføre terrorhandlinger. HIPO skulle især bekæmpe modstandsbevægelsen.

Medlemmerne kom ofte fra Schalburgkorpset (se dette nedenstående).

Hipokorpset var især berygtet for sine gadepatruljer. Disse patruljer åbnede ofte uvarslet ild mod folk, der tilfældigt kom forbi. Desuden tog det del i den almindelige tyske terrorvirksomhed og i tortur mod danske fanger.

HIPO-overfald

Hitler, Adolf: 20.04 1889 – 30.04 1945

Rigskansler i Tyskland 1934 – 1945

Samarbejdspolitikken: Den danske regerings politik over for den tyske besættelsesmagt 9. april 1940– 29. august 1943, også kaldet forhandlingspolitikken. *Målet* var at holde Danmark uden for krigen og at begrænse tilpasningen til nazismen så meget som muligt. *Midlet* var, at Danmark fremstod med den mest troværdige regering og forvaltningssystem, hvilket medførte stadige forhandlinger om besættelsesmagts krav og indrømmelser. Herved var der en kompromitterende risiko for de personer, der havde ansvaret for de dansk-tyske forhandlinger.

Efter 29. august 1943 videreførte Departementschefsstyret samme politik indtil befrielsen i maj 1945. Citat fra Encyklopædien: "I nyere forskningsdiskussioner om besættelsestidens historie ses ordet forhandlingspolitik erstattet det mere negativt ladede ord kollaboration, men der er ikke enighed herom".

Under besættelsen var folkestrejken i Odense sommeren 1943 en vigtig baggrund for samarbejdspolitikken sammenbrud august 1943.

Schalburg-korpset:

I april 1943 oprettede SS en ny organisation i Danmark. På dette tidspunkt havde DNSAP mistet betydning, og SS ville gerne have et redskab, der kunne gøre Danmark til en del af et fremtidigt nazistisk og "germansk" - Europa. Organisationen, der blev opkaldt efter von Schalburg - en af Frikorps Danmarks kommandanter - skulle som Frikorpset hverve danskere som frivillige soldater. Men i modsætning til Frikorpset kom Schalburg-korpset til at gøre tjeneste i Danmark. Dets grundstamme blev udgjort af hjemvendte frivillige. Der var både en militær og en civil afdeling.

Korpset fungerede frem til februar 1945, hvor det blev opløst. Indtil da fik det mere end 500-600 medlemmer, som bl.a. blev brugt til at nedkæmpe modstandsfolk samt fange

flygtninge, da besættelsesmagten gav ordre til at anholde de danske jøder i oktober 1943.

Korpsets folk deltog i stor udstrækning i terror og stikkervirksomhed. Således var særligt det civilklædte "E.T" (efterretningstjeneste) berygtet. "E.T" fortsatte som en selvstændig enhed, efter at Schalburgkorpset blev opløst i januar 1945.

Schalburstagegruppen, Brøndumbanden, sprængte det 175 m høje Odinstårn på Bolbro Bakke i 1944.

Schalburg-mand: Medlem af Schalburgkorpset.

Shell-huset: Gestapos hovedkvarter i København. En lang række ledende modstandsfolk sad som fanger i bygningens øverste étage. På anden og tredje sal af Shellhuset blev opbevaret kartoteker, af hvilke det fremgik, at nazisterne havde optrævlet Modstandsbevægelsens Københavnerkreds. Dette betød, at alle modstandsfolk, der endnu ikke var arresteret, ville blive arresteret og henrettet. Derved ville Den Danske Modstandsbevægelse blive trævlet op og gå i opløsning.

Frode Jakobsen bad på Frihedsrådets vegne, om S.O.C. (Special Operations Executive) og RAF (Royal Air Force) ville ødelægge Gestapos kartoteker i Shell-huset, helst uden at de fængslede modstandsfolk i Shell-husets loftfængselsceller blev dræbt. Nazisterne havde anbragt 36 modstandsfolk i fængselsceller i Shell-husets tagetage, fordi nazisterne troede, at disse modstandsfolk var et skjold, der værnede imod flyangreb på Shell-huset.

S.O.C. bevilgede bombeangreb på Shell-huset. Bomberne blev udkastet i vandret retning, således at de ramte Shell-husets 2. og 3. sal, hvor de berygtede kartoteker blev destruerede. De Danske Modstandsfolk sad 10 meter oven over bombestederne.

Mange tyske gestapofolk blev dræbt, mens de fleste af de danske fanger mirakuløst undslap bygningen, der brændte totalt ned. Ved et tragisk uheld styrtede en britisk flyvemaskine ned i den franske skole på Frederiksberg. Mange mennesker, og især børn, blev dræbt ved denne ulykkelige hændelse.

I Jylland var Gestapos hovedkvarter på Aarhus Universitet. På Fyn var det Husmandsskolen ved Odense. Begge disse lokaliteter blev udslettet på samme måde som Shell-huset.

Stalin, Josef: 21.12 1879(?) – 05.03 1953
Diktator i Rusland fra slutningen af 1920'erne til 1953

Kilder: "Besættelsens Hvem-Hvad-Hvor" og "Den Store Danske Encyklopædi", Anders Dalager i www.befrielsen1945.dk, Grænseforeningen

Den utrolige fortælling om officeren og landsforræderen

Den tidligere leder af Schalburgkorpset og Frikorps Danmark, K.B. Martinsen, arresteres i Roskilde den 5. maj 1945. Martinsen dømtes senere til døden og henrettedes i juni 1949.
Kilde: Frihedsmuseet

K. B. Martinsen var en officer med et stift og firkantet forhold til idealer og æresbegreber. Han var et lysende militært talent i den danske hær i 1930'erne. Skuffet og chokeret over manglende dansk modstand mod besættelsesmagten 9. april 1940 tog den ærkekonservative og nationalistiske kaptajnløjtnant konsekvensen og sluttede sig til tyskerne.

Martinsen blev højt respekteret militærleder på østfronten i nazisternes kamp mod bolsjevismen og endte som kommandør af Frikorps Danmark i 1942. Da frikorpset opløstes året efter, vendte han hjem til Danmark igen for at blive leder af Schalburgkorpset.

Martinsen var også en politisk amatør, der kom på kant med tyskerne. Disse "sumpgermanere" levede ikke op til egne idealer, mente han. Han blev sendt i tysk fangenskab, hvorfra han flygtede og vendte tilbage til Danmark kort før befrielsen. Efter krigen blev K.B. Martinsen dømt for landsforræderi og henrettet.

Kilde: Forlaget Documentas

Konflikten mellem pligt og tilbøjelighed

Problematikken mht. at være loyal over for sit land og dets regerings beslutninger OG på samme tid følge sin samvittighed er eviggyldig. Dette essentielle spørgsmål har været aktuelt lige så længe, der har eksisteret nationer og krige. Men med læren om demokrati er problematikken blevet større: Man følger ikke blindt diktatorens/ demagogens/ den enevældige herskers bud. I den demokratiske stat en befolkningen oplært og trænet i den demokratiske proces og dermed i at tage selvstændig stilling. Elo nævner Lisbeths sympati for vietkongerne, da der var krig i Vietnam og Østeuropa efter sovjetiske troppers invasion. Han pointerer, at det er nemt bagefter at se, hvad det rigtigste ville være. Han siger bl.a.: "Er du klar over, hvor stor en trussel det var dengang i 44, da enhver kunne se, hvad vej det gik for Tyskland, og da russerne tromlede frem... Der var folk i Danmark, der var meget aktive, for at vi også skulle have en kommunistregering herhjemme, når det hele var slut... Det var derfor, jeg gik ind i korpset dér, det var for at hindre dem i at få held til det... Jeg følte, at det var min pligt!".

Af Else Kathrine Woidemann

Gerningsmænd Mennesker eller monstre?

Monstre, uhyrer og undermennesker

Folkedrabenes gerningsmænd er ofte blevet beskrevet som dæmoner og monstre. I forbindelse med retssagen mod Adolf Eichmann i Jerusalem blev han f.eks. omtalt som et umenneske, et tobenet rovdyr, en djævel og et monster. På lignende vis blev en af de mest grusomme nazistiske koncentrationslejrvogetere, Irma Greese, omtalt som "et vilddyr i menneskeskikkelse" i et dansk kioskblad fra 1945:

"Skøn som en gudinde, kold som et isbjerg, hård og ufølsom som flint... et vilddyr uden mindste følelse for menneskelighed, lidelse eller moral. [...] Et sadistisk undermenneske, som aldrig burde have båret menneskenavn – et rovdyr uden hæmninger for sine vanvittige tilbøjeligheder. Således levede sadisternes dronning Irma Greese, det blonde vilddyr fra Belsen, et navn så plettet af skændsel, at det aldrig nogensinde vil blive glemt".

(*Sandheden om Irma Greese: Det blonde vilddyr fra Belsen*, Winthers Forlag, 1945, u. forfatter).

Umenneskeliggørelsen af gerningsmændene giver udtryk for en afsky, som siger, at det, de har gjort, ligger udenfor det, mennesker er i stand til. "Vi" kan ikke genkende noget menneskeligt i det, som disse "monstre" har gjort. "Vi" har intet til fælles med dem.

De handlinger, vi ikke kan forstå, kalder vi [...] umenneskelige og antyder dermed, at det onde er uden for os selv, og at vi i ondskaben ikke realiserer os selv, men noget andet. Er det sandheden? Eller er det her, vi tager så grundlæggende fejl?

Mennesker som du og jeg

I opposition til umenneskeliggørelsen af gerningsmændene er det igen og igen blevet

indvendt, at det ikke er monstre, men mennesker – som du og jeg – der udfører grusomhederne. Således har f.eks. Primo Levi, som overlevede Auschwitz, skrevet at kz-fangevogterne ”var gjort af samme stof som os, de var som folk er flest, hverken mere eller mindre begavede eller onde. Bortset fra undtagelser var de ikke uhyrer” (*De druknede og de frelste*, s. 167.). Forfatteren Slavenka Drakulic har overvejet, hvorfor gerningsmændene bliver stemplet som monstre. Hun mener, at det er fordi, vi *ønsker* at skabe så stor en afstand mellem dem og os som muligt. Vi ekskluderer udøverne af de uhyrlige gerninger fra menneskeheden, eller vi forestiller os, at de er blevet født som syge eller sadister, fordi det er skræmmende at erkende, at almindelige mennesker kan blive til masse mordere. Der er imidlertid, ifølge Drakulic, ingen vej udenom, hvis vi skal forstå, hvordan folkedrab lader sig gøre:

Vi må stille os selv spørgsmålet: Kunne jeg have modstået presset, propagandaen, manipulationerne, truslerne osv.? Vi ville naturligvis gerne tro, at vi selv er immune, og at det kun er ’de andre’ barbarerne, der gør sådan noget, men historien, både den gamle og den helt nye, viser os, at det ikke er tilfældet. Den seriøse universitetsstuderende, den venlige tjener, den joviale taxachauffør og den pæne butiksindehaver, alle kan de bringes til at handle på en måde, hverken de eller deres omgivelser ville have troet mulig. Og når de kan aflægge deres civilisatoriske træk, så må man antage, at vi andre også er i stand til det. (*Politiken*, 8/1-05).

Beskrivelsen af gerningsmændene som mennesker er altså foruroligende, fordi sagen kommer til at berøre os selv. Som den amerikanske filosof Martha Nussbaum har skrevet:

Når vi ser nazisterne beskrevet uden afsky; som mennesker, med hvilke vi deler visse fælles træk [...], så er det foruroligende, fordi det kræver, at vi også ser kritisk på os selv. Det advarer os om, at vi meget vel kunne have gjort det samme under sammenlignelige omstændigheder. Det gør os opmærksomme på det onde i os selv (aktiv ondskab såvel som passivt samarbejdende), og det kræver, at vi stiller spørgsmålet, hvordan vi kan forhindre lignende fænomener i at blive virkelige i vores eget samfund. Vi må konfrontere det faktum, at vi kan blive som dem, men det betyder i en væsentlig forstand, at vi allerede er dem – med den frygt, svaghed og moralske blindhed, der forårsager sådanne onder. (*Hiding from Humanity*, 167).

Nazisterne gik meget op i at kunne gennemføre masseudryddelsen af mænd, kvinder og børn og samtidig forblive ”anstændige”. Men kan man begå sådanne uhyrligheder og stadig anse sig selv for et menneske med moral og værdighed? Kan man – i en meningsfuld moralsk forstand – miste sin menneskelighed gennem tilvænning til ekstrem brutalitet, følelsesmæssig afstumpethed og fralæggelse af personligt ansvar og samvittighed? Adspurgt om, hvorvidt han mente, at en angrende nazist, Karl, burde tilgives eller ej, skrev Sidney Chachnow engang:

Karl overkom den indre stemme, der sagde, at en person ikke kan myrde uskyldige mænd, kvinder og børn og stadig anse sig selv for et menneske. Han tillod sig selv at blive forvandlet til et hæsligt bæst, som gjorde det utilgivelige. Han overgav sin moralitet – sin sjæl – til sin fører og stat. Han troede på det, da han blev fortalt, at hans ofre var mindre end dyr, og at han var et overlegent væsen, som var forpligtet til at tortere

og udrydte dem. Hvad han gjorde var den ultimative og uigenkaldelige fornægtelse af hans menneskelighed. (Wiesenthal, *The Sunflower*, 1998:242f)

Når krigsforbrydere bliver ved med at tro på den ideologi, som de identificerede sig med under et folkedrab, når de på ingen måde viser tegn på at have forstået deres skyld. Når de måske endda stadig er stolte af deres blodige gerninger, så skal man måske være troende som Desmond Tutu for at kunne adskille personen fra hans gerninger? Den der er blevet tiltagende følelsesmæssigt afstumpet, den som tankeløst følger ordre, den som er hensynsløs i forhold til andre menneskers lidelse, den som ikke opfatter sig selv som en ansvarlig person, denne person er det måske moralsk legitime *ikke* at betragte som et medmenneske?

Hannah Arendt

Hannah Arendt er nok den filosof, hvis tanker om gerningsmændenes ondskab har haft størst indflydelse. Komplexiteten i diskussionen om monstre og mennesker kan genfindes i hendes forfatterskab. De, der understreger, at gerningsmændene er mennesker, ikke monstre, henviser gerne til Arendt. Om nogen har Arendt været med til at understrege, at de mest uhyrlige gerninger kan begås af almindelige mennesker, som ikke nødvendigvis er drevet af en ekstrem ideologisk overbevisning eller et særligt had til ofrene. Om Adolf Eichmann skrev Arendt bl.a. følgende:

Uanset hvor uhyrlige gerningerne var, så var udøveren hverken uhyrlig eller dæmonisk, og det eneste særlige træk, man kunne spore i hans fortid, såvel som i hans opførsel under processen og de forudgående afhøringer, var noget aldeles negativt: det var ikke dumhed, men en besynderlig, ganske virkelig manglende evne til at tænke. (Arendt, *Tænkning og moralske overvejelser*, 89).

Således har Arendt været med til at afdæmonisere gerningsmændene. Alligevel afviger hun fra forsikringer om gerningsmændenes menneskelighed. Hun er nemlig samtidig fascineret af måden, hvorpå nazisterne fralagde sig nogle af de kvaliteter, vi forbin-

der med det at være menneske, eller som Arendt mere præcist formulerer det, *en person*:

Problemet med de nazistiske forbrydere var præcist, at de frivilligt afsvor alle personlige kvaliteter; som om der ikke var nogen tilbage at enten straffe eller tilgive. De indvendte igen og igen, at de ikke havde nogen intentioner overhovedet, hverken gode eller onde, og at de blot havde adlydt ordrer. Med andre ord: De største ondt begås af "nobodies", dvs. af mennesker som nægter at være personer. [...] Vi kunne sige, at ugerningsmænd som nægter selv at tænke over, hvad de gør, og som også nægter at reflektere over det senere hen (dvs. at udøve *teshuvah* eller soning), de har faktisk ikke formået at konstituere sig selv som "somebodies". Ved stædigt at forblive "nobodies" viser de sig selv uegnede til sameksistens med andre som, gode, onde eller indifferente, i det mindste er personer. ("Nogle moralfilosofiske spørgsmål", s. 111-112).

Har vi brug for begreberne "menneskelighed" og "umenneskelighed" for at kunne diskutere gerningsmænd? Det er langt fra hermed besvaret, men det er forhåbentligt blevet klart, at man ikke for hurtigt eller for ukvalificeret kan tilslutte sig eller afvise positionerne i debatten. Lad os slutte med et citat fra Rudolf Höss' selvbiografi. Höss havde været kommandant i Auschwitz.

"Jeg måtte tage mig meget sammen for ikke en gang i ophidselse over, hvad jeg så, at lade skinne igennem, at jeg inderst inde var bekymret og tvivlende. Jeg måtte vise mig kold og hjerteløs over for hændelser, som virkede knugende på enhver, der endnu formåede at føle som et menneske. Det var mig ikke engang tilladt at vende hovedet bort, når følelser, som kun var alt for menneskelige, kom op i mig. Koldt måtte jeg se til, mens mødre gik ind i gaskamrene med deres leende eller grædende børn [...] alle menneskelige følelser [...] måtte tie over for den jernhårde konsekvens, med hvilken vi måtte udføre Førerens ordre. [...] Skånselsløst og iskoldt skulle vi hurtigst muligt fuldføre udslettelsen. [...] Over for den hårde, konsekvente indstilling måtte jeg grave mine menneskelige "hæmninger" langt, langt ned. Ja, jeg må ærligt indrømme, at mine menneskelige følelser [...] nærmest forekom mig forræderiske mod Føreren..." (fra Boile/Simonsen, 9-10).

Af Thomas Brudholm, Ph.d., DIIS. (Uddrag)
Kilde: <http://www.folkedrab.dk/spot/gerningsmand/>

Gode indfaldsvinkler og temaer i forbindelse med SKYGGEN FRA 44

I forbindelse med forestillingen har skuespillerne og instruktøren diskuteret mange forskellige aspekter af forestillingen og de diskussioner, den afføder. Det følgende er nogle bud på temaer og vinkler, som det kan være spændende at gå i dybden med i forbindelse med opsætningen.

Besættelsestiden

- den politiske historie
- propaganda og information
- hverdagen for befolkningen

Hipo-korpset

- hvad var HIPO og hvad var deres opgave
- hvem bestod HIPO af og hvorfor gik man ind i HIPO
- Frikorps Danmark - ulovlig dansk deltagelse i krig under en fremmed stats ledelse

Opgøret efter krigen

- hvad skete der da krigen var forbi
- retsopgør og mangel på rettergange, straf og bod
- den dårlige samvittighed – hvordan man kommer videre

Landsforræderi

- definition af landsforræderi
- krigens love og forræderi

Syndebukke i samfundsdebatten

- mediers, politikeres og vores eget behov for syndebukke

Bødlen

Skyld overfor uskyld

At leve med en livsløgn

At manipulere med fortiden

At bøde for sine forældres synder – arvesynd

At miste sine illusioner – at skrive sin historie om

Paralleller til vores samtid

Samvittighed og hvordan man kan leve med den?

Hvad er samvittighed?

Studieforslag

De følgende bøger, tekster og film repræsenterer ikke forestillingens standpunkter, skuespillet og dets temaer vil åbne til diskussion om sprængfarlige emner. Det følgende materiale kan ligeledes bidrage til tilsvarende diskussioner.

Film

"Besættelsestidens hverdag"
Video fra Statens Filmcentral

"Det 20. århundrede/1940-49"
Video fra Lademanns

"Music Box" – Kærlighedens grænser"
Costa-Gavras film fra 1989 med Jessica Lange i hovedrollen. Manuskript Joe Eszterhas

"Danske propagandafilm under besættelsen"
Dokumentarfilm af Christian Alsted fra 1985. Nordisk film TV for Statens Filmscentral

"Ondskabens Anatomi"
En dansk dokumentarfilm af Ove Nyholm, som sætter fokus på krigens bødler og deres børn.
(Den handler om tyske bødler som stod for massehenrettelser under krigen og ikke om danske forhold, men indeholder meget stærke spørgsmål!)

Artikler

"Erindringen om lanssvigerne"
Artikel af Søren Billeschou Christiansen og Rasmus Hyllested (www.historie-nu.dk) se flere artikler samme sted.

"Table Trick"
Historien bag det første 'stikkerdrab' under Besættelsen
Artikel af Peter Edelberg – om et drab fra 'den anden side' (www.historie-nu.dk)

Links

<http://www.skoletjenesterne.odense.dk/1940-45.htm>

<http://www.1940-45.odense.dk/>

<http://www.frikorps-danmark.dk/>

<http://www.befrielsen1945.dk/>

Bøger

"Efter Drabet"
Bog af Per Øvig Knudsen
Se i øvrigt også andre bøger og artikler af Per Øvig Knudsen

"Erik Petersen Besættelse"
Pressefotograf Erik Petersen hverdagsbilleder fra besættelsestiden er blevet smukt samlet i en bog af fotograf Lars Hansen og fotochef Per Folkver. Politikens forlag.

"Kampen om Danmark"
Bog af Bo Lidegaard, Gyldendal.

"De dødsdømte". Henrettelsen af 46 danskere efter besættelsen.
Bøgh, Frank, 2006.

"Krigeren - K.B. Martinsen, officer og landsforræder."
Bøgh, Frank 2005

"Under hagekors og Dannebrog: Danskere i Waffen-SS."
Christensen, Claus Bundgård, 1998.

"1945 : kampen for Europas og Danmarks befrielse."
Hansen, Ole Steen, 2005.

"Danmark besat – samarbejdet."
Hansen, Ole Steen, 2001.

"Danmark besat – modstanden."
Hansen, Ole Steen, 2001.

"Forræderens dagbog– en dansk nazist 1941-45."
Hardis, Arne, 2005.

"Æresretten - Dansk Forfatterforening og udrensningen af de unationale 1945-52."
Hardis, Arne, 2003.

"2.verdenskrig - 60 året for besættelsen."
Lidegaard, Bo, 2005.

"Schalburgkorpset."
Pedersen, Andreas Monrad, 2000.

Odenses historie 1940 - 45

Skoleafdelingen i Odense Kommune tilbyder i samarbejde med Initiativgruppen vedr. Odenses historie 1940-45 gratis undervisning om besættelsestidens historie for alle interesserede:

Undervisningen varetages primært af lærer og ungdomsvejleder Ejler Steen Rasmussen. Undervisningen foregår i lokalerne i Brandts Passage nr. 15, og her er der indrettet:

- Undervisningslokale.

Her er der bøger, film, billeder, skriftlige materialer og diverse udstillede genstande.

- Miljøer/udstilling.

Her er der mulighed for at leve sig ind i såvel dagligdagen i Odense under besættelsen som nogle af sabotørernes aktiviteter. Der er indrettet et gademiljø med beskyttelsesrum, en lejlighed med stue og køkken samt et krigsmiljø om jernbanesabotagen og våbenedkastningerne.

Brugerne aftaler form og indhold af undervisningen i samarbejde med Ejler Steen Rasmussen. Det kan eksempelvis være:

- et orienterende besøg
- hjælp til projektarbejde, opgaveudarbejdelse
- praktisk arbejde med dele af samlingen
- gennemgang af samlingen
- møde med sabotør fra besættelsestiden
- undervisning i bestemt emne
- forevisning af video
- andet

Bestilling af undervisning/besøg skal ske mindst en uge før til: Ejler Steen Rasmussen på telefon 24885674 eller på e-mail esr@odense.dk.

Uddrag fra manuskriptet

SCENE 2

Lyset skifter, dæmpes, fokus på Lisbeth. Hun rejser sig og går frem på scenen. Elo forsvinder lidt i halvmørke.

LISBETH:

Jeg var ikke så gammel.

Jeg kom hjem fra skole en dag.

Du var stolt af mig, jeg var dygtig, jeg vidste det godt.

Du behøvede aldrig spørge hvad vi havde lavet i skolen, jeg fortalte dig det selv.

Den dag... vi havde haft en historietime... om Tyskland.

Om krigen. Om årene inden krigen.

Far, spurgte jeg – hvis Hitler og dem var så onde, hvorfor stemte alle folk så på dem?

Og du svarede: Fordi de løj.

Fordi de løj og snød og bedrog og bildte tyskerne ind, at de var et herrefolk, et folk der havde ret til at slå andre ihjel og ta deres ting og ta deres lande – og det var der alt for mange tyskere, der troede på.

Hvorfor troede de på det, spurgte jeg.

Fordi nazisterne var så dygtige til at lyve, sagde du; de lavede film og sange og store parader, det hele så så forbandet flot ud, at folk blev revet med...

Så kiggede du på mig. Hvis der nogen sinde, sagde du, hvis der nogen sinde kommer nogen

og vil bilde dig ind, at Hitler var god nok,

så må du aldrig, aldrig nogen sinde tro på det, Lisbeth,

for det er løgn.
Jeg sagde: De må aldrig komme tilbage, vel?
Nej, sagde du, det lover vi hinanden, vi to.
Det lover vi hinanden, sagde jeg.

Lys op. Dagligstuelys, som før.

SCENE 3

ELO:

Det er anderledes end du tror.

LISBETH:

Så forklar mig det!

Pause. Elo bevæger læberne uden at få en lyd frem.

ELO:

Jeg kan ikke.

LISBETH: *(farer op)*

Jamen, hvordan kom du med i det skide *korps*, for fanden?!!

ELO: (*også vred*)

Du aner ikke... hvordan det var dengang! Det har du ikke fantasi til at forestille dig!

LISBETH:

Jeg har endevendt, jeg ved ikke, hvor mange sager om brutalitet og magtmisbrug! Jeg behøver ikke tage fantasien til hjælp, jeg kender de mekanismer alt for godt! (*Pause*) Men jeg kender åbenbart ikke dig.

ELO:

Jo du gør. Jeg er sådan som du kender mig.

LISBETH:

Er du?

ELO:

Ja jeg er! Kan du huske, hvad jeg har fortalt – om hvordan jeg kom til Bornholm?

LISBETH:

Ja – dine forældre døde, du søgte arbejde, og så endte du på Bornholm, på vores gartneri i Klemsker.

ELO:

Ja. Men jeg kom først derover i maj 46, da russerne var væk. Jeg var flakket rundt i landet i et helt år, fra det ene løse arbejde til det andet.

LISBETH:

Alt det der har du jo fortalt, hundredvis af gange...

ELO:

Ja, men jeg har aldrig fortalt dig, hvor forfærdeligt det år var for mig. Jeg var bange. Dag og nat.

LISBETH:

Bange?

ELO:

Jeg ventede hele tiden, at der skulle dukke en betjent op og sige: ”De er anholdt.” Fordi jeg havde været med i korpset. Alle de andre blev taget, tror jeg. Selv derovre i Klemensker var jeg bange, de første tre-fire år. Men så holdt det ligesom op. Jeg troede jeg var sluppet, at alle spor var væk. Og nu kommer du her og... Hvordan fanden har han fundet den liste, ham din kæreste?

LISBETH:

Kollega, ikke kæreste. Hvordan er du overhovedet havnet på den her liste?!

ELO:

Det er en lang historie.

LISBETH:

Lad mig høre den.

ELO: (*sukker*)

Du ved, at min far og mor blev dræbt ved en ulykke. (*Lisbeth nikker.*) Kan du huske hvornår?

LISBETH:

Lige før befrielsen, tror jeg. Det var en bilulykke, sagde du...

ELO:

Nej. Det var et helt år før befrielsen. 12. maj 44. Den dato glemmer jeg ikke! Og det var ikke en bilulykke. Det var en tysk vandflyver. Den prøvede at nødlande på Sortedamssøen, men den blev knust, og nogle stumper af den ramte folk, der spadserede inde på stien. Min far og min mor gik der. De døde. Det var frygteligt. Pludselig var jeg helt alene. Jeg boede jo stadig hjemme hos dem i Willemoesgade, selv om jeg var en ung mand og hellere end gerne ville flytte. *(Pause.)* Og så – det var nogle få dage efter begravelsen – så blev jeg kaldt ind til et møde på Dagmarhus. Der var en tysker, ikke en militærmand, én i civil, slips og mørkt tøj. Han beklagede ulykken og kondolerede. Han tilbød også at betale mig en erstatning. Det var et pænt rundt beløb. Jeg kunne blive boende i fars og mors lejlighed. Forstår du, han var høflig og korrekt. Medfølelse, endda. Og fars og mors familie, dem havde vi jo ingen kontakt med, jeg måtte selv ordne det hele med begravelsen, det var kun naboen, der hjalp mig... Og så den tyske embedsmand, pæn og høflig. Kan du forstå, at jeg følte, at *der* var der i det mindste en vis anstændighed, *der* var der nogen der kom mig i møde?

(Lisbeth nikker.)

Bagefter, da havde alle så travlt med at fortælle hvordan de havde hadet tyskerne lige fra den første dag. Alt det der med det nationale sammenhold. Det så mere broget ud imens, kan jeg godt fortælle dig. Og jeg vidste ikke noget om alle overgrebene og koncentrationslejrene og alt det der, det var rygter, man hørte, og dem var der mange af... Jeg sagde ja til de penge.

LISBETH:

Blev du Hipomand af taknemlighed?

ELO:

Nej, nej! Lad mig nu... Det er dig selv der spørger, ikke? ... Der var en anden fare, der var større. Sådant så det i hvert fald ud. Bolsjevikkerne. Russerne. Og *det* vidste jeg tilfældigvis noget om.

LISBETH:

Det bedste middel mod Stalin var Hitler?

ELO:

Nu gentager du noget, *jeg* sagde til dig for længe siden. At det var som at bekæmpe pest med kolera. Det var *mig*, der sagde det til dig – da jeg var blevet klogere. Men det var jeg endnu ikke dengang. Og russerne, dem havde jeg mine helt egne grunde til at hade...

LISBETH:

Ja?

ELO: *(tilbage i sit forrige tankespor)*

Tænk, hvis jeg havde haft en far, der kunne sige fra! Men han sagde ikke noget. Bare visse-
vase og ingenting. Og pludselig var de begge to væk, og jeg var helt alene, ligesom rykket op
med rode. Det firma, hvor jeg havde tjent lidt penge som kontorlærling, det var blevet nødt til at
lukke i oktober 43. Der var ingenting, kan du forstå det? Jeg havde ingenting tilbage, ingen
forældre ingen stilling, ingen kæreste. Intet! Mit liv var tomt!

LISBETH:

Det var du vel ikke ene om.

ELO:

Nej. Men det... det var en tid, hvor man talte meget om heltemod og dødsforagt.

LISBETH:

Du ville være en helt?

ELO:

Nej. Jo. Nu kan jeg godt se, at jeg måske bare manglede noget at klamre mig til. Men dengang
troede jeg på, at jeg var ved at finde den indre styrke. Til at blive en helt, ja.

LISBETH:

Jeg har set den slags unge helte. I mange lande. Jeg ved ikke om de finder nogen indre styrke.
Men jeg har set, hvad de får af belønninger.

ELO:

Hvad mener du?

LISBETH:

Hvad tror du? Kvinder. Alkohol. Stoffer.

ELO:

Tror du, jeg...?

LISBETH:

Var der noget af den slags?

(Pause.)

ELO:

Det tænkte jeg ikke på, da jeg meldte mig...

LISBETH:

Men senere?

ELO:

Ikke stoffer. *(Pludselig vrede)* Hvor vil du hen med dét? Hvorfor skal jeg... *(tager sig i det)* Nå ja, jeg var ikke noget dydsmønster. Der var nogle aftener, hvor...

LISBETH:

... du mærkede suset...

ELO:

Hvabehar?

LISBETH:

Suset ved at være en helt og få det, som andre har svært ved at få.

ELO:

Jeg vidste ikke noget om dét, siger jeg jo. Det var ikke derfor, jeg meldte mig! Jeg gik og fantaserede. Jeg fantaserede om, hvad jeg ville gøre, hvis jeg kunne melde mig til Frikorps Danmark

og kæmpe sammen med den tyske hær på Østfronten. Det korps eksisterede bare ikke mere, da jeg fik den der heltetrang... men så hørte jeg, at Hipokorpset manglede folk. Hilfs-polizei. Hjælpepolitiet. Det danske politi var jo væk! Nogen måtte sørge for lov og orden, nogen måtte bekæmpe dem, der prøvede at bane vejen for en bolsjevikisk magtovertagelse i Danmark. Og så meldte jeg mig.

(Pause.)

LISBETH:

Aha.

ELO:

Ja, aha. *(Pause)* Men jeg har lagt det bag mig, siger jeg jo... Det er fortid. Det er forældet.

LISBETH:

Far... en mordanklage kan ikke blive forældet.

ELO:

Mord... hvad er nu det for noget forbandet sludder?

LISBETH:

Siger navnet Aage Rasmussen dig noget?

ELO:

Aage...?

LISBETH:

Aage Rasmussen blev likvideret i november 44 af Hipofolk. Der var fire om at udføre likvideringen. En af dem var dig. Ikke?

ELO: *(rystet)*

Hvor har du det fra?

LISBETH:

Poul Holt kom op til mig, som jeg sagde. Jeg kunne se på ham, at han havde et eller andet ubehageligt ærinde. Så snart det dæmrede for mig, hvad det var for noget, så spurgte jeg om han havde noget imod, at jeg tændte min båndoptager. (*Hun dykker ned i sin mappe og tager båndoptageren frem.*) Han sagde: okay, hvorfor ikke, så tænder jeg min. Og så sad vi der og optog hinanden... Hør.

Hun starter den lille interviewbåndoptager. Utydelig tale, blandet med støj, kommer ud af den.

ELO:

Hvad siger han? Jeg kan ikke høre det.

Lisbeth standser båndoptageren, finder et sæt små hovedtelefoner frem og sætter dem til. Rækker dem til Elo, der tager dem på. Poul Holts stemme lyder over teatrets lydanlæg; de lytter begge to.

